

.....

КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО ТА КРИМІНОЛОГІЯ; КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧЕ ПРАВО

.....

УДК 343.43

DOI [https://doi.org/ 10.32840/pdu.2019.4.13](https://doi.org/10.32840/pdu.2019.4.13)

А. В. Андрушко

кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри кримінального права і процесу
Ужгородського національного університету

ДЕТЕРМІНАНТИ НЕЗАКОННОГО ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ АБО ВИКРАДЕННЯ ЛЮДИНИ

У статті на підставі аналізу емпіричної бази (матеріалів 370 кримінальних проваджень) та спеціальної літератури з'ясовано основні детермінанти незаконного позбавлення волі або викрадення людини (ст. 146 Кримінального кодексу України). Відповідні детермінанти класифіковано на соціально-економічні, морально-психологічні, правові та організаційно-управлінські. До соціально-економічних детермінант незаконного позбавлення волі або викрадення людини віднесено перманентну економічну кризу в Україні та пов'язані з нею безробіття і бідність, значне соціальне розшарування населення тощо. До морально-психологічних детермінант віднесено деформацію суспільної моралі та девальвацію загальнолюдських цінностей, прагнення до збагачення будь-якою ціною, зневажливе ставлення до прав і свобод інших осіб. Правовими детермінантами розглядуваних посягань є недоліки кримінального законодавства, що встановлює відповідальність за незаконне позбавлення волі або викрадення людини та за суміжні злочини. До організаційно-управлінських детермінант віднесено перевантаженість судів та системи правоохоронних органів, низький рівень професіоналізму частини правоохоронців та суддів, недостатній рівень розкриття розглядуваних злочинів тощо.

Підкреслюється, що населення часто не знає, які діяння забороняє кримінальний закон; чимало осіб не сприймає незаконне позбавлення волі або викрадення людини як злочин. З цієї причини одні вчиняють дане посягання, не переймаючись кримінально-правовими наслідками, інші – не заявляють про те, що стали його жертвами, в правоохоронні органи. Відзначається, що причиною такого стану речей є відсутність належної правової просвіти з боку органів державної влади, органів місцевого самоврядування, інститутів громадянського суспільства та ЗМІ.

Детермінантами незаконного позбавлення волі як виду домашнього насильства є також розрив духовних та моральних зв'язків між поколіннями, наявність вкорінених у суспільній свідомості стереотипів, котрі виправдовують застосування домашнього насильства, інші гендерні стереотипи («жінка має бути покірною і виконувати будь-які побажання чоловіка», «жінка не повинна працювати», «жінка має сидіти вдома і виховувати дітей» тощо), інертність державних органів у вирішенні кризових ситуацій в сімейно-побутовій сфері тощо.

Зроблено висновок, що лише усунення негативного впливу проаналізованих чинників дозволить досягти вагомих результатів у справі запобігання таким злочинам.

Ключові слова: злочини проти волі, честі та гідності особи, незаконне позбавлення волі або викрадення людини, детермінанти злочинів.

Постановка проблеми. Захист прав і свобод особи, в тому числі й права вільно вибирати місце свого перебування, від злочинних посягань є одним з головних завдань держави, яка претендує на статус демократичної та правової. Зрозуміло, що успішне запобігання незаконним позбавленням волі або викраденням людей можливе лише за умови глибокого наукового дослідження детермінаційного комплексу вказаних посягань.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. У наявних публікаціях В.С. Батиргареєвої, В.В. Голіни, О.В. Лисодєда та інших вітчизняних кримінологів питання, пов'язані з детермінацією незаконного позбавлення волі або викрадення людини, аналізувалися переважно у загальному контексті злочинів проти волі, честі та гідності особи; безпосередньо даному діянню у них приділено небагато місця. До того ж вказані публікації побачили світ понад десять років тому.

Мета статті – на підставі аналізу емпіричної бази (матеріалів 370 кримінальних проваджень) та спеціальної літератури з'ясувати основні детермінанти незаконного позбавлення волі або викрадення людини.

Виклад основного матеріалу. Детермінанти розглядуваних посягань, на наш погляд, можна класифікувати на соціально-економічні, морально-психологічні, правові та організаційно-управлінські. До соціально-економічних детермінант відносимо перманентну економічну кризу в Україні та пов'язані з нею безробіття і бідність, значне соціальне розшарування населення. До морально-психологічних детермінант слід віднести деформацію суспільної моралі та девальвацію загальнолюдських цінностей, прагнення до збагачення будь-якою ціною, зневажливе ставлення до прав і свобод інших осіб. Правовими детермінантами є недоліки кримінального законодавства, що встановлює відповідальність за незаконне позбавлення волі або викрадення людини та за суміжні злочини. До організаційно-управлінських детермінант слід віднести перевантаженість судів та системи правоохоронних органів, низький рівень професіоналізму частини правоохоронців

та суддів, недостатній рівень розкриття розглядуваних злочинів тощо.

Розглянемо окреслені детермінанти детальніше.

У детермінації розглядуваних посягань особливе місце посідають соціально-економічні чинники, до яких слід віднести довготривалу економічну кризу в Україні та пов'язані з нею безробіття і бідність, значне соціальне розшарування населення. За експертними оцінками, соціальна нерівність в Україні є однією з найбільших у світі. Різниця в доходах 10% найбагатших і 10% найбідніших українців з урахуванням тіньових доходів досягає 40 разів [1, с. 48]. Вчені підкреслюють, що соціально-економічна нерівність проявляється у викривленій соціальній структурі вітчизняного суспільства, у якій наявні лише дві страти з характерним для них набором ознак – заможні та бідні; в українських реаліях середній клас не відповідає класичним уявленням про нього як такий [1, с. 49; 2, с. 83–84], тоді як у всіх розвинутих країнах саме середній клас виконує важливу стабілізуючу функцію [1, с. 49; 2]. Внаслідок неоднозначних соціально-економічних перетворень значна частина населення виїхала за кордон у пошуках кращої долі, ще частина опинилася за межею бідності. Економічні негаразди спричинили низку соціальних аномалій, відсутність впевненості у завтрашньому дні, зростання соціальної напруги. У підсумку це зумовило активізацію криміногенного потенціалу суспільства та зростання масштабів злочинності.

Серед важливих детермінант незаконного позбавлення волі або викрадення людини – високий рівень безробіття в Україні. Підтвердженням даного факту є те, що за результатами нашого дослідження більшість (67,2%) засуджених за розглядуваний злочин до його вчинення ніде не працювала. Відзначимо, що за даними Державної служби статистики, у 2018 році кількість безробітних в Україні становила 1578,6 тис. осіб з числа працездатного населення країни (рівень безробіття – 8,8%) [3]. Таким чином, майже кожен десятий працездатний мешканець України – безробітний. При цьому варто мати на увазі, що відповідні дані не вра-

ховують тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим, м. Севастополя та частини тимчасово окупованих територій у Донецькій та Луганській областях. Слід підкреслити, що вимушене безробіття призводить не лише до значного погіршення матеріального становища людини. Воно негативно позначається на її психологічному здоров'ї, сімейних відносинах, баченні життєвих перспектив тощо [4, с. 130–132; 5, с. 29–34]. Безробітні, як відомо, нерідко зневірюються у собі, зловживають алкоголем, стають наркоманами, вчиняють злочини. За деякими оцінками, збільшення у державі рівня безробіття на 1% призводить до зростання злочинності на 6-8% [5, с. 29; 6, с. 73]. Зарубіжними дослідниками емпірично доведено нерозривний зв'язок між рівнем безробіття і кількістю вчинюваних злочинів проти власності [7; 8; 9]. На наш погляд, є підстави припустити наявність відповідного зв'язку також між рівнем безробіття і чисельністю розглядуваних злочинів (передовсім, зрозуміло, вчинених з корисливих мотивів). Підтверджується це, зокрема, проаналізованими матеріалами кримінальних проваджень. Так, безробітний О., засуджений Малиновським районним судом м. Одеси за викрадення жінки з метою отримання викупу за її звільнення, пояснив, що злочин вчинив у зв'язку із складним матеріальним становищем, оскільки йому необхідно було виплачувати кредит, а також сплачувати за навчання доньки у ВНЗ [10]. Варто також мати увазі, що скоєння даного злочину вимагає наявності в особи вільного часу, адже контролювати незаконно утримуваного нерідко доводиться упродовж тривалого часу. Достатньо вільного часу якраз і має незайнята особа.

Необхідно підкреслити, що наявність роботи в Україні не є запорукою безбідного існування. З огляду на це бідність в Україні має кардинальні відмінності від бідності, притаманної високорозвинутим країнам та країнам, що розвиваються. Експерти відзначають, що бідність працюючих, у тому числі висококваліфікованих, є унікальним явищем серед країн із середнім рівнем доходу, до яких Україну відносять міжнародні інституції [1, с. 48]. Як відомо, заробітна плата в Україні – най-

нижча у Європі. Станом на сьогодні в країні існує глибока диспропорція між високою вартістю життя і низькою ціною праці [11]. У зв'язку з цим найнижчою у Європі є й середня купівельна спроможність українців, про що свідчать дані аналітичної компанії GfK, яка щорічно проводить дослідження купівельної спроможності серед 42 країн. Згідно з останнім її дослідженням, після сплати обов'язкових платежів європейці в середньому витрачають 14739 євро (408,4 тис. грн.), тоді як українці – лише 1830 євро (близько 50,7 тис. грн.). Лідером рейтингу є Ліхтенштейн з середньою купівельною спроможністю 67550 євро (1,87 млн. грн.), що у 37 (!) разів більше, ніж в Україні [12]. Низька заробітна плата – одна з головних причин, чому чимало економічно активних громадян віддають перевагу кримінальним джерелам доходів перед чесним, але мізерним заробітком. Б.М. Головкін у цьому зв'язку слушно підкреслює, що за умов, коли більша половина населення не може задовольнити елементарних потреб за легальні доходи, люди масово вдаються до пошуку додаткових доходів, у тому числі шляхом вчинення кримінально караних діянь [13, с. 110]. Для прикладу, один із учасників організованої групи, яка примушувала потерпілих до виконання цивільно-правових зобов'язань шляхом їх викрадення та заподіяння їм тілесних ушкоджень, заявив, що не міг відмовитись від пропозиції взяти участь в діяльності вказаної групи, оскільки, попри наявність роботи, перебував у скрутному матеріальному становищі і гостро потребував грошей [14].

Важливу роль у детермінації розглядуваних злочинів відіграють морально-психологічні детермінанти. Йдеться про моральну деградацію значної частини суспільства, зростання рівня його агресивності та конфліктності, руйнацію позитивних ціннісних орієнтацій, відсутність поваги до прав та свобод інших людей (серед яких право на свободу та особисту недоторканність і право на повагу до людської гідності). Викладене, як видається, стосується насамперед молоді (осіб у віці від 18 до 30 років), тобто тих, хто найчастіше вчиняє розглядуваний злочин.

Соціологи констатують, що сучасна молодь очікує позитивних змін вже сьогодні і не готова чекати на їх настання у майбутньому. Традиційні ціннісні орієнтації – прагнення до знань, повага до старших, люб'язність – зазнали суттєвих змін, набули іншої сутності. У свідомості молоді відображається парадоксальне поєднання амбівалентних ціннісних поведінкових установок, має місце світоглядний хаос, який формується під сильним впливом масової культури і реклами, що агресивно нав'язують культ споживацтва та асоціальні моделі самореалізації [1, с. 122]. Частина нинішнього покоління спокійно ставиться до випадкових сексуальних стосунків, проституції, вживання легких наркотиків, керування автомобілем в нетверезому стані [16, с. 98; 17, с. 251]. Сучасна студентська молодь значно легше виправдовує ухилення від сплати податків (4,5%), крадіжки (2,3%), хабарництво (3,7%), брехню у власних інтересах (3,9%), безпідставне отримання державної допомоги (3,9%) тощо [15, с. 122; 16, с. 98]. При цьому слід погодитись з Б.М. Головкіним, який підкреслює, що ці показники можуть виявитися значно вищими серед молоді, яка не працює і не навчається, має низький соціальний статус, відчуває брак можливостей для досягнення життєвого успіху і самореалізації [17, с. 251]. Сильний вплив моралі на поведінку у повсякденному житті визнає лише 43,7% молоді, тоді як на кожну десяту молоду людину норми моралі не мають жодного впливу [16, с. 98; 17, с. 251]. Вивчення рівня правосвідомості сучасної української молоді засвідчило, що закон впливає на повсякденне життя лише 30,6% опитаних, натомість кожна п'ята молода людина відповіла, що вимоги закону ігнорує [16, с. 98; 17, с. 251]. Чесна праця, повага оточуючих, скромність, чуйність, доброта і терпимість у структурі ціннісних орієнтацій молоді відсунуті далеко у кінець списку [18, с. 230; 19, с. 64]. Для більшості молоді стійким базисом існування особистості є тільки особисте життя й індивідуалістські цінності; значимість суспільства в житті окремої людини знижується [15, с. 123; 18, с. 230; 20, с. 91; 21, с. 720, 723]. Молодь не готова нести відповідальність

за долю суспільства та у своїй більшості не бажає служити високим суспільним ідеалам [21, с. 720]. Понад чверть молодих людей вважає, що домагатися власного щастя й добробуту слід будь-якою ціною [16, с. 98]. В структурі життєвих пріоритетів молоді за останні десятиліття відбувся перехід від спрямованості на самореалізацію і альтруїстичні цінності до спрямованості на розваги, фізичні насолоди і особисте благополуччя [19, с. 64]. У значній частині членів суспільства відзначається відносно слабка вираженість внутрішньої свідомості, яка оберігає особистість від деформацій чи деградації в складних життєвих ситуаціях [21, с. 721]. Загалом же, на переконання соціологів, сучасне українське суспільство характеризується тотальною кризою в усіх сферах суспільного життя і суттєвою трансформацією системи цінностей [21, с. 720].

Деградація суспільства, вочевидь, пов'язана з неоднозначними перетвореннями в економічній, політичній, культурній та інших сферах, із соціальною нерівністю та несправедливістю, бідністю, відсутністю життєвих перспектив, кризою освіти та культури тощо. Фінансування освіти, науки та культури за залишковим принципом призвело до істотного зниження освітнього та культурного рівня населення. Доводиться констатувати, що частина населення країни втратила суспільно корисні орієнтири та прагне насамперед матеріального збагачення [19, с. 64; 20, с. 91; 21, с. 719, 720]. Соціологічні дослідження свідчать, що матеріальна забезпеченість як цінність поступово здобувала все вищий ранг з переходом від покоління до покоління, сягнувши свого апогею останніми роками [20, с. 88]. Нестримна жадоба до грошей, одержання їх навіть шляхом протиправної поведінки, є звичним явищем сьогодення. У даному контексті В.М. Дрьомін змушений констатувати: «Нині суспільство все більше сприймається людьми як поле битви за суто особисті інтереси» [22, с. 307].

Докорінно змінилися способи проведення молодими людьми свого дозвілля. Якщо у 1960–1970-ті рр. серед занять молоді різними видами культурної діяльності були: на першому місці – відвідування

кінотеатрів (91,6%), на другому – читання газет і журналів (85,2%), на третьому – слухання радіо (82,8%), на четвертому – читання книжок (66,8%), а на п'ятому – перегляд телепередач [20, с. 88], то нині переважну частину дозвілля молодіжної аудиторії контролюють електронні засоби масової інформації (ЗМІ), соціальні мережі та телебачення [23]. Дослідники підкреслюють, що новітні медіа та комунікаційні технології не просто заповнюють значну частину вільного часу молодих людей, а виступають важливим інструментом формування їхнього духовного світу, культурних цінностей та установок [16, с. 97; 20, с. 89; 24, с. 18]. За деякими даними, для майже третини молодих людей основним заняттям у вільний час є перегляд телепрограм [16, с. 97; 20, с. 89; 24, с. 18]. Як відомо, на телебаченні відбувається фактично ніким не контрольована пропаганда насильства та жорстокості, застосування грубої сили для вирішення будь-яких конфліктних ситуацій. У кінофільмах нерідко з усіма подробицями демонструються способи вчинення розглядуваного злочину, що фактично стає своєрідним керівництвом до дій для нестійкої частини населення. Відзначимо, що за даними соціологічного дослідження «Сучасна молодь України», проведеного в 2013 р. Інститутом Горшеніна, 42,6% молодих українців у вільний від роботи та навчання час грають в комп'ютерні ігри [23]. У зв'язку з цим необхідно зауважити, що комп'ютерні ігри, які містять сцени насильства та жорстокості, завдають незворотної шкоди соціальному, психічному і фізичному благополуччю української молоді (особливо особам з нестійкою або нездоровою психікою) та впливають на формування у окремих індивідів алгоритмів злочинної поведінки [25]. Вітчизняні науковці Ю.Ю. Орлов та Ю.Б. Ірхін підкреслюють, що «вплив «насильницьких» комп'ютерних ігор на мозок людини набагато небезпечніший, ніж вплив фільмів або книг з аналогічним змістом. Під час гри на комп'ютері людина приймає рішення самостійно, ідентифікуючи себе з персонажем гри, натомість під час перегляду фільму вона є лише пасивним спостерігачем» [25, с. 22].

Окреслені вище соціальні проблеми та протиріччя прямо пов'язані із збільшенням в Україні кількості осіб, які страждають на алкогольну залежність та залежність від наркотиків. У зв'язку з цим зауважимо, що у стані алкогольного сп'яніння незаконне позбавлення волі або викрадення людини вчинили 20,8% осіб (водночас у стані наркотичного сп'яніння вказане посягання вчиняється вкрай рідко); 0,9% засуджених за цей злочин перебували на обліку в нарколога через хронічний алкоголізм. Експерти змушені констатувати, що вживання алкогольних напоїв стало невід'ємною частиною дозвілля та відпочинку молоді, звичним і легкодоступним засобом вирішення багатьох соціально-психологічних потреб, що мають місце у цьому віці [26, с. 114]. За останніми даними Всесвітньої організації охорони здоров'я, алкоголь вживає майже половина (45%) української молоді [27]. Україна займає перше місце у світі за рівнем дитячого алкоголізму [28]. Згідно з результатами західних досліджень, жінки в Україні порівняно з жінками з інших країн споживають найбільшу кількість алкоголю, чоловіки за цим показником знаходяться на п'ятому місці у світі [29]. Зазначається також, що взагалі не вживають алкогольні напої лише 12,7% українців [27]. Відзначимо, що окреслені проблеми мають місце на фоні провальної державної політики, спрямованої на боротьбу з пияцтвом та алкоголізмом. Йдеться про відсутність єдиного нормативно-правового акта, що визначав би ключові засади боротьби з пияцтвом та алкоголізмом в масштабах держави, декларативність відповідних програм місцевого рівня, пропагування вживання алкогольних напоїв на телебаченні, радіо та в друкованих ЗМІ, застарілі погляди на методи та засоби боротьби з пияцтвом та алкоголізмом тощо [30, с. 39–41; 31, с. 241–242].

Серед детермінант незаконного позбавлення волі як виду домашнього насильства варто назвати також розрив духовних та моральних зв'язків між поколіннями, наявність вкорінених у суспільній свідомості стереотипів, котрі виправдовують застосування домашнього насильства, інші гендерні стереотипи, інертність державних

органів у вирішенні кризових ситуацій в сімейно-побутовій сфері тощо. Соціологи констатують: якщо раніше існувала певна спадковість у передачі цінностей від старшого покоління до молодшого, то нині цей феномен не спостерігається. Зв'язок «батьки – діти» порушився з огляду на те, що цінності батьків втратили своє практичне значення, вони не успадковуються дітьми. Останнім часом розрив між поколіннями став очевидним. На підтвердження цього наводяться такі цифри: 68% дітей та 72% батьків визнали, що не розуміють одне одного [20, с. 88]. Є підстави вважати, що вказане стосується не лише дітей і батьків, а й внуків та їхніх бабусь і дідусів [32, с. 69, 73]. Про це, серед іншого, свідчить проаналізована автором емпірична база: у кількох кримінальних провадженнях йшлося про вчинення розглядуваного злочину онуками щодо своїх бабусь [33]. Дослідники давно констатують трансформацію (і навіть кризу) інституту сім'ї в сучасному українському суспільстві [34; 35]. На це вказує чимало факторів. За кількістю розлучень Україна є одним із лідерів у Європі [36]. У 2018 р. Міністерство юстиції зафіксувало рекордну кількість розірваних шлюбів у порівнянні з попередніми роками. Зокрема, в 2018 р. зафіксовано 53860 розірваних шлюбів, тоді як у 2017 р. – 33169. При цьому дані Мінюсту не фіксують розлучень, які були здійснені в судовому порядку. У 2018 р. укладено 229 тисяч шлюбів, що на 20 тисяч менше, ніж роком раніше. Відзначається також, що традиційні шлюби в Україні поступаються місцем цивільним [37]. Чимало проблем сучасної сім'ї пов'язані з кризою сімейних цінностей, складним матеріальним становищем, недостатньою державною підтримкою, низькою культурою планування сім'ї, неготовністю до подружнього життя та виховання дітей, невмінням молодих людей вибудовувати відносини, небажанням йти на компроміси тощо. Відзначимо, що важливою детермінантою незаконного позбавлення волі як виду домашнього насильства є не тільки кризові явища в сім'ї, а й доволі поширені гендерні стереотипи [38, с. 166; 39]. Серед найпоширеніших: «жінка має бути покірною і виконувати будь-які поба-

жання чоловіка», «жінка не повинна працювати», «жінка має сидіти вдома і виховувати дітей» тощо. Аналіз доступної емпіричної бази засвідчує, що гендерно обумовлене насильство у вигляді незаконного позбавлення волі нерідко вчиняється під впливом саме таких стереотипів. Приміром, Крижопільський районний суд Вінницької області встановив, що чоловік, який ланцюгом прив'язав свою співмешканку до ліжка, вчинив так, бо хотів, аби вона «сиділа вдома і більше не тікала, а виконувала свої обов'язки» [40]. На наш погляд, не випадає сумніватись, що випадки, коли чоловік, для прикладу, не випускає дружину з дому, вирішуючи, як і де їй проводити час (вчиняючи так, приміром, на ґрунті ревнощів), як правило, залишаються латентними і для значної частини суспільства видаються цілком «безневинними» [41, с. 19].

Однією з детермінант розглядуваних злочинів є недоліки кримінального законодавства, які пов'язані, зокрема, з відсутністю чіткого описання ознак даного та суміжних складів злочинів, що породжує конкуренцію кримінально-правових норм (зокрема із ст. 147 КК України, яка встановлює відповідальність за захоплення заручників), а також з наявністю у ст. 146 КК хиб термінологічного характеру (пов'язаних передусім з формулюванням кваліфікуючих та особливо кваліфікуючих ознак розглядуваного посягання). Разом з тим аналіз судової практики дає підстави для висновку, що більшість правозастосовних помилок пов'язана з недостатнім фаховим рівнем вітчизняних слідчих, прокурорів та суддів.

Немає сумнівів в тому, що значна частина розглядуваних злочинів залишається латентною, а особи, які їх вчинили, – безкарними. Пов'язано це, зокрема, з тим, що населення часто не знає, які діяння забороняє кримінальний закон; чимало осіб не сприймає незаконне позбавлення волі або викрадення людини як злочин. З цієї причини одні вчиняють дане посягання, не переймаючись кримінально-правовими наслідками, інші – не заявляють про те, що стали його жертвами, в правоохоронні органи. У цьому контексті В.М. Дрьомін зазначає, що здійснене

ним багаторічне дослідження засвідчило, що переважна більшість людей, говорячи про злочинність, має на увазі досить невелике коло тяжких злочинів: вбивства, зґвалтування, розбої, грабежі, вимагання, крадіжки, тобто ті діяння, про які вони найчастіше дізнаються із засобів масової інформації [22, с. 309]. Результати нашого дослідження підтверджують спостереження вченого. Вочевидь, причиною такого стану речей є відсутність належної правової просвіти з боку органів державної влади, органів місцевого самоврядування, інститутів громадянського суспільства та ЗМІ.

Необхідно зазначити, що працівники правоохоронних органів відчувають чималі труднощі, пов'язані з розслідуванням розглядуваних злочинів, на що неодноразово зверталася увага в юридичній літературі [42, с. 12; 43, с. 61–62; 44, с. 15]. Дослідники проблеми підкреслюють, що розслідування незаконного позбавлення волі або викрадення людини вимагає спеціальної підготовки слідчих та оперативних працівників, досвіду практичної роботи та пов'язане з проведенням великого обсягу оперативно-розшукових заходів і слідчих дій за участю різних підрозділів правоохоронних органів [42, с. 12; 43, с. 62]. Доводиться констатувати, що професійний рівень правоохоронців, який дозволив би їм успішно виявляти і розкривати відповідні діяння, часто недостатній; кращого бажав матеріально-технічне та інформаційне забезпечення відповідної роботи, відсутня чітка взаємодія між різними правоохоронними органами, інститутами громадянського суспільства, населенням. Величезною проблемою є також брак довіри до правоохоронної та судової системи. Що й казати, якщо розглядуване діяння інколи вчиняється діючими та колишніми працівниками поліції!

Аналіз матеріалів кримінальних проваджень дозволяє стверджувати, що розглядуваний злочин нерідко вчиняється через відсутність адекватного реагування правоохоронних органів на заяви про скоєння кримінально каранних діянь. Так, засуджений за викрадення людини В. пояснив, що дізнавшись про те, хто вчинив крадіжку належного йому майна, він звернувся

до поліції, але оскільки належного реагування на його заяву не було, вирішив провчити злодія самостійно [45]. Вочевидь, в цьому та інших подібних випадках розглядуваним злочинам можна було б запобігти, якби правоохоронні органи своєчасно відреагували на заяву про вчинений злочин.

Правоохоронні органи іноді недооцінюють ступінь суспільної небезпеки даного злочину, не вживають необхідних заходів, спрямованих на запобігання таким посяганням. Підкреслимо, що мало уваги незаконному позбавленню волі або викраденню людини приділяється також в науковій та навчальній літературі. Достатньо сказати, що лише в одному із вітчизняних підручників з кримінології міститься окремий розділ, присвячений кримінологічній характеристиці злочинів проти волі, честі та гідності особи та напрямам запобігання таким посяганням [46, с. 193–200].

Варто також звернути увагу на надто поширену практику звільнення осіб, визнаних винними у вчиненні даного злочину, від відбування покарання з випробуванням, яку, на наш погляд, не можна виправдати. Недостатньо обґрунтоване звільнення засуджених від реального відбування покарання призводить до того, що такі особи не відчувають адекватного карального впливу, не замислюються належним чином над своєю поведінкою, що може створювати у них стереотип безкарності.

Аналіз емпіричної бази засвідчив, що поширеним (11,6%) мотивом вчинення даного злочину є прагнення винної особи примусити потерпілого до виконання цивільно-правового зобов'язання. Поширеність вказаного мотиву, на наш погляд, свідчить про те, що незаконне позбавлення волі або викрадення людини розглядається кредитором як найбільш дієвий і найшвидший спосіб примусити боржника повернути позичені кошти. Пов'язано це, вочевидь, з низкою причин: недостатньо досконалим цивільно-правовим та цивільним процесуальним регулюванням шляхів вирішення таких конфліктів, переважністю вітчизняних судів, надмірною тривалістю судового розгляду, проблемою невиконання судових рішень, усвідомленням

безперспективності судового позову (наприклад, через відсутність доказів, які підтверджують факт позики грошей) тощо. За таких умов у деяких кредиторів формується готовність відстоювати власні інтереси будь-яким, в тому числі незаконним, шляхом. У розглядуваному контексті необхідно зазначити, що до відповідного розвитку подій нерідко призводить легковажне ставлення до вибору ділового партнера, ігнорування перевірки його надійності, платоспроможності.

У цьому зв'язку підкреслимо також, що у детермінації аналізованих посягань важливу роль відіграє віктимна поведінка самих потерпілих, що полягає, зокрема, у не поверненні позичених коштів, вчиненні ними крадіжок та інших протиправних діянь [див.: 47, с. 166–167].

Висновки і пропозиції. Таким чином, можна зробити висновок про численність та багатоаспектність факторів, які детермінують незаконне позбавлення волі або викрадення людей. Вважаємо, що лише усунення негативного впливу проаналізованих чинників дозволить досягти вагомих результатів у справі запобігання таким злочинам.

Список використаної літератури:

1. Коваль Н.В. Соціально-економічна нерівність в Україні та світі: проблеми оцінювання та шляхи їх вирішення. *Економіка та держава*. 2016. № 2. С. 46–50.
2. Козьма В.В. Стабілізаційна роль середнього класу в життєдіяльності суспільства. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова. Серія 22: Політичні науки та методика викладання соціально-політичних дисциплін*. 2009. Вип. 1. С. 80–85.
3. Безробіття населення (за методологією МОП) за статтю, типом місцевості та віковими групами. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2017/rp/eans/eans_u/arch_bnsmv_u.htm (дата звернення: 02.11.2019).
4. Мельник Ж.В. Психологічні детермінанти довготривалого безробіття. *Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Серія: Соціально-педагогічна*. 2016. Вип. 27. С. 127–135.
5. Пасічна В.Г. Організаційно-психологічні детермінанти адаптації безробітних на етапі професійної перепідготовки : дис. ... канд. психолог. наук : 19.00.10. Київ, 2018. 249 с.
6. Харчук С.А., Пенькна І.С. Безробіття як одна з глобальних проблем світу та напрями його подолання. *Економіка та держава*. 2016. № 7. С. 71–76.
7. Melick M.D. The Relationship between Crime and Unemployment. *The Park Place Economist*. 2003. Vol. 11. P. 30–36.
8. Edmark K. Unemployment and Crime: Is There a Connection? *The Scandinavian Journal of Economics*. 2005. Vol. 107. № 2. P. 353–373.
9. Phillips J. The link between unemployment and crime rate fluctuations: An analysis at the county, state, and national levels. *Social Science Research*. 2012. Vol. 41. P. 681–694.
10. Архів Малиновського районного суду м. Одеси за 2012 рік. Справа № 1/1519/1273/11.
11. В Україні найнижчі зарплати в Європі. *Корреспондент.net*. 2019. 11 квітня. URL: <https://ua.korrespondent.net/ukraine/4085455-v-ukraini-nainyzhchi-zarplaty-v-yevropi-rada> (дата звернення: 02.11.2019).
12. Найгірша в Європі купівельна спроможність: українці витрачають у 37 разів менше, ніж лідери рейтингу. *УНІАН*. 2019. 22 жовтня. URL: <https://www.unian.ua/economics/finance/10728036-naygirshav-yevropi-kupivelna-spromozhnist-ukrajinci-vitrachayut-u-37-raziv-menshenizh-lideri-reytingu.html> (дата звернення: 02.11.2019).
13. Головкін Б.М. Загальна характеристика детермінантів злочинності в Україні. *Форум права*. 2014. № 1. С. 106–111.
14. Архів Смілянського міськрайонного суду Черкаської обл. за 2013 рік. Справа № 703/4641/13-к.
15. Бліхар М.П. Ціннісні орієнтації студентської молоді України: соціологічний аналіз проблеми. *Вісник Львівського університету. Серія соціологічна*. 2011. Вип. 5. С. 116–125.
16. Капера І. Українська молодь у контексті соціальних змін. *Вища освіта України*. 2012. № 1. С. 93–100.
17. Головкін Б.М. Корислива насильницька злочинність в Україні: феномен, детермінація, запобігання : монографія. Харків : Право, 2011. 432 с.
18. Целякова О.М. Духовність і ціннісні орієнтації студентської молоді України в трансформаційному суспільстві. *Гуманітарний*

- вісник Запорізької державної інженерної академії*. 2009. Вип. 38. С. 222–233.
19. Савчук О.В. Динаміка ціннісних орієнтацій української молоді. *Актуальні проблеми соціології, психології, педагогіки*. 2012. Вип. 16. С. 60–67.
 20. Левковська Н. Динаміка ціннісних орієнтацій молоді. *Політичний менеджмент*. 2006. № 1. С. 85–93.
 21. Шапошникова І. Формування ціннісних орієнтацій сучасної української молоді. *Соціальні виміри суспільства*. 2013. Вип. 5. С. 716–725.
 22. Дремин В.Н. Преступность как социальная практика: институциональная теория криминализации общества : монография. Одесса : Юридична література, 2009. 616 с.
 23. Українська молодь не може жити без інтернету. *УНІАН*. 2013. 19 квітня. URL: <https://www.unian.ua/society/779261-ukrajinska-molod-ne-moje-jiti-bez-internetu-doslidjennya.html> (дата звернення: 03.11.2019).
 24. Банах В.А., Банах Л.С. Трансформація ціннісних орієнтацій молоді в умовах кризового суспільства. *Гуманітарний вісник Запорізької державної інженерної академії*. 2016. Вип. 64. С. 13–21.
 25. Орлов Ю.Ю., Ірхін Ю.Б. Вплив комп'ютерних ігор, що містять сцени насильства та жорстокості, на психіку дитини. *Криміналістичний вісник*. 2014. № 1 (21). С. 17–25.
 26. Статінова Н., Кущенко О. Пріоритети та цінності сучасної студентської молоді. *Вісник Київського національного торговельно-економічного університету*. 2011. № 3. С. 107–117.
 27. Половина української молоді вживає алкоголь – ВООЗ. *Українські національні новини*. 2019. 12 червня. URL: <https://www.unn.com.ua/uk/news/1806645-polovina-ukrayinskoji-molodi-vzhivaye-alkogol-vooz> (дата звернення: 04.11.2019).
 28. Україна займає перше місце за рівнем дитячого алкоголізму – ВООЗ. *Український кризовий медіа-центр*. 2018. 29 травня. URL: <http://uacrisis.org/ua/67101-ngo-duh-natsii> (дата звернення: 04.11.2019).
 29. Українці серед тих, хто найбільше страждає від споживання алкоголю у світі, каже міжнародне дослідження. *Голос Америки*. 2018. 24 серпня. URL: <https://ukrainian.voanews.com/a/alkohol-ukraina-doslidzhennia/4542329.html> (дата звернення: 04.11.2019).
 30. Батиргареева В.С. Протидія поширенню алкоголізму – пріоритетний напрям державної політики у сфері боротьби зі злочинністю. *Питання боротьби зі злочинністю*. 2013. Вип. 25. С. 35–44.
 31. Воднік В.Д. Проблеми профілактики алкоголізму в умовах побудови громадянського суспільства в Україні. *Вісник Національного університету «Юридична академія України Ярослава Мудрого»*. Серія: *Філософія, філософія права, політологія, соціологія*. 2014. № 3 (22). С. 239–255.
 32. Літвінова О.В., Коломойчук Д.В. Психологічні відмінності у відношенні працьовитих до своїх дітей та внуків. *Вісник Дніпропетровського університету*. Серія *«Психологія»*. 2017. Вип. 23. С. 66–75.
 33. Архів Борзнянського районного суду Чернігівської обл. за 2011 рік. Справа № 1/2503/132/11.
 34. Слюсар Л.І. Сім'я в сучасній Україні: інституційна криза чи постіндустріальна трансформація? *Демографія та соціальна економіка*. 2007. № 1. С. 28–38.
 35. Кузьмук О.М. Кризова сім'я як приклад соціально вразливої категорії населення: соціологічний аналіз феномену. *Нова парадигма*. 2015. Вип. 126. С. 208–217.
 36. Україна стала європейським лідером за кількістю розлучень. *Тиждень.ua*. 2011. 4 травня. URL: <https://tyzhden.ua/News/21867> (дата звернення: 05.11.2019).
 37. В Україні зафіксовано рекордну кількість розлучень. *Дзеркало тижня*. 2019. 27 березня. URL: https://dt.ua/UKRAINE/v-ukrayini-zafiksovano-rekordnu-kilkist-rozluchen-306703_.html (дата звернення: 05.11.2019).
 38. Блага А.Б. Насильство в сім'ї (кримінологічний аналіз і запобігання) : монографія. Харків : ФО-П Макаренко, 2014. 360 с.
 39. Fedoryshyn H. Gender stereotypes as a driver of domestic violence. *Збірник наукових праць: психологія*. 2018. Вип. 22. С. 26–32.
 40. Архів Крижопільського районного суду Вінницької обл. за 2012 рік. Справа № 0210/329/2012.
 41. Андрушко А.В. Незаконне позбавлення волі як вид домашнього насильства (кримінологічний аспект). *Організаційно-правові засади запобігання домашньому насильству: реалії та перспективи* : матеріали круглого столу, 31 травня 2019 р. / за ред. О.П. Рябчинської. Запоріжжя, 2019. С. 18–22.

42. Авраменко О.Л. Особливості початкового етапу розслідування викрадення людей, вчинених злочинними групами : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2011. 19 с.
43. Акутаев Р.М., Гаджиєменов Б.А. Некоторые аспекты криминологической характеристики похищения граждан. *Государство и право*. 2001. № 2. С. 58–63.
44. Олішевський В.В. Розслідування та попередження викрадення людини, вчиненого з корисливих мотивів : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2005. 19 с.
45. Архів Ізюмського міськрайонного суду Харківської обл. за 2018 рік. Справа № 623/1855/17.
46. Криминологія : підручник / за ред. В.В. Голіни, Б.М. Головікіна. Харків : Право, 2014. 440 с.
47. Андрушко А.В. Віктимологічна характеристика жертв незаконного позбавлення волі або викрадення людини. *Часопис Київського університету права*. 2019. № 2. С. 163–170.
-

Andrushko A. Determinants of unlawful deprivation of liberty or abduction of a person

On the basis of the analysis of the empirical data (materials of 370 criminal proceedings) and the special literature, the main determinants of unlawful deprivation of liberty or abduction of a person (Article 146 of the Criminal Code (hereinafter referred to as the CC) of Ukraine) are identified in the article. The relevant determinants are classified into socio-economic, moral-psychological, legal and organizational-managerial. The socio-economic determinants of unlawful deprivation of liberty or abduction include the permanent economic crisis in Ukraine and related unemployment and poverty, significant social stratification of the population, etc. The moral and psychological determinants include the deformation of social morality and the devaluation of human values, the desire for enrichment at any cost, the disrespectful attitude to the rights and freedoms of others. The legal determinants of the encroachments under consideration include the shortcomings of the criminal law, which establish liability for unlawful deprivation of liberty or abduction and for related crimes. Organizational and managerial determinants include the overload of courts and the law enforcement system, the low level of professionalism of law enforcement officers and judges, the insufficient level of disclosure of the crimes in question, etc.

It is emphasized that the population is often unaware of what deeds are prohibited by criminal law; many people do not view unlawful deprivation of liberty or abduction as a crime. For this reason, some commit this encroachment without worrying about the criminal consequences, while others do not declare that they become victims of this encroachment to law enforcement agencies. It is noted that the reason for this state of affairs is the lack of proper legal information campaigns held by state authorities, local self-government bodies, civil society institutions, and the media.

Determinants of unlawful deprivation of liberty as a form of domestic violence also include the breaking of spiritual and moral ties between generations, the existence of stereotypes that justify the use of domestic violence rooted in the public consciousness, other gender stereotypes («Woman shall be obedient and meet all expectations of a husband», «Woman should not work», «Woman should stay at home and raise children», etc.), inertia of public authorities in dealing with crisis situations in the family and domestic sphere, etc.

The article concludes that only eliminating the negative impact of the analyzed factors will allow achieving significant results in the prevention of the said crimes.

Key words: crimes against liberty, honor and dignity of the person, unlawful deprivation of liberty or abduction, determinants of crimes.